

Pe urmele lui Swift: George Orwell și satira secolului al XX-lea

Drd. Iulia DEACONU (TICĂRĂU)
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract: *In this article we aim to discuss an evolution of dystopia from Jonathan Swift to George Orwell. Although dystopia flourished in the twentieth century, there are works in which dystopian accents can be found long before. We are talking about the 18th century, when Jonathan Swift wrote Gulliver's Travels and A Modest Proposal. Two centuries later George Orwell writes Animal Farm, a utopia between fable and satire, which eventually will turn to be a dystopia. Therefore, an important aspect of this study will be to point out Swift's influence on Orwell's Animal Farm.*

Keywords: *George Orwell, dystopia, „Animal Farm”, twentieth century.*⁷

Înflorirea distopiei este fixată ca perioadă de timp la începutul secolului al XX-lea. Este de înțeles de ce scriitorii secolului al XX-lea nu mai cred într-o *lume în care totul este bine*, din cauza contextelor sociale și politice în care trăiesc, ci creează o lume total opusă *eutopiei*, o lume în care omul trăiește într-o societate care-l exploatează, controlează și îl consideră doar un obiect, un instrument de care se poate descotorosi oricând dacă nu respectă tiparul impus de socialul distopic, fiind considerat un rebut și, implicit, eliminat.

Dar, deși distopia înfloarește în secolul al XX-lea, există opere în care se regăsesc accente distopice cu mult timp înainte. Vorbim de secolul al XVIII-lea, când Jonathan Swift scrie *Călătoriile lui Gulliver și Modesta propunere*. Atât în distopie, cât și în utopie, sentimentele sunt considerate cei mai mari dușmani ai societății imaginate de scriitor, iar Swift, în opera sa, anticipează acest aspect prin modul în care creionează raportul dintre părinți și copii: „în dorința de a rupe firele ce unesc pe copii de părinți se ascunde parcă speranța absurdă că prima și cea mai strânsă legătură dintre ei, inclusă în actul procreației se va desface poate și ea. Frica de eros se manifestă și prin această tendință de neraportare a fructelor sale la el.” [Cristea, 1977:285] Încercarea de a elimina legăturile familiale are ca scop tocmai eliminarea sentimentelor care-i leagă pe oameni, iar dacă cea mai strânsă legătură umană, cea dintre părinți și copii, este ruptă, toate celelalte relații, clădite pe sentimente, se vor nărui fără nici cea mai mică dificultate. Fără sentimente care-i leagă unul de celălalt, oamenii sunt mai ușor de manipulat pentru că dispare empatia și solidaritatea. Pe individul din utopie și distopie nu-l mai interesează nici măcar propria persoană, el acționează pentru un *bine* social care este, în acest tip de societate un fel de zeitate supremă.

„Scriitori ca Jonathan Swift avertizau deja despre potențialele pericole (în special despre cele spirituale) ale supremației metodelor științifice și tehnologice de gândire și de rezolvare a problemelor.” [Booker, 1994:6] Odată cu perfecționarea motorului cu aburi, de către James Watt, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, putem vorbi de industrializarea care a schimbat radical soarta și modul de trai al oamenilor. Omul nu mai reprezenta principalul instrument al muncii, ci este substituit de mașinismul care este mult mai eficient din punct de vedere cantitativ și temporal vorbind. Pe lângă multiplele beneficii aduse de industrializare apar însă și dezavantaje, care sunt evidente mai ales la nivelul relațiilor dintre oameni, lucru de care ne avertizează, anticipator, și Swift .

„Violența extraordinară a imaginației lui Swift conferă pe alocuri satirei sale un caracter anticipator senzațional.... Proiectul, îndelung meditat și atât de bine pus la punct, al masacrării în masă a copiilor, din Modesta propunere, amintește în chip frapant de acea impecabilă și tocmai de aceea de o monstruoasă fără precedent, organizare a crimei în timpul celui de al II-lea Reich.” [Cristea, 1977:288] Satira este o „scriere în versuri sau în proză în care sunt criticate defecte morale ale oamenilor sau aspecte negative ale societății, cu intenții moralizatoare.” [dex online] Distopia este și ea, într-o anumită măsură, o satiră, deoarece critică aspectele negative ale societății, dar nu are un scop educativ, moralizator, ci mai degrabă are rolul de a averiza unde pot duce toate aceste laturi care fac lumea în care trăim să nu fie așa cum ne-am dori-o. Compararea masacrării copiilor, care este o ficțiune, creată de imaginația swiftiană cu oripilantele crime din cel de-al Doilea Război Mondial nu face altceva decât să sublinieze faptul că, de-a lungul timpului, scriitorii au avut această tendință de împingere la extrem a aspectelor sociale care l-au făcut pe om un sclav al dorințelor impuse de o autoritate care poarta masca unui binefăcător, această imagine a autorității fiind cea contestată de locuitorii lumii distopice.

„Pentru Swift, limbajul, religia și politica nu sunt strict divizibile, ci toate sunt legate în mod indisolubil ca parte integrantă a efortului uman. Latura serioasă a satirei lui Swift este aceea că invită (sau provoacă) cititorul să fie critic: adică , să judece.” [Fox, 2003:112] În operele distopice, indivizii trebuie să se comporte conform regulilor impuse de autoritate, care prin omnipotența sa, este o combinație de religie, politică și chiar limbaj. Swift, prin satira sa, îi deschide cititorului calea spre o interpretare critică a societății în care trăiește și îl invită să judece acele aspecte, cititorul swiftian devenind unul activ. În acest mod procedează și scriitorul distopic, care-l activează pe cititor și îl face să reconsidere și să reevalueze modul în care funcționează societatea. „Satira swiftiană, cu lipsa ei de autoritate determinată și ambiguitățile ei adesea multiple, încearcă să încurajeze discernământul critic și să dezvolte în cititorii săi arta neîncrederii.” [Fox, 2003:127] Arta neîncrederii este baza operelor distopice. Scriitorul interpretează și pune în discuție aspecte sociale pe care le

negativizează la un nivel maxim tocmai pentru că nu are încredere în autoritate, nu are încredere în prezent și nici nu speră într-un viitor mai bun. Tocmai acest lucru îl face pe scriitor să le insuflă și cititorilor săi această suspiciune și să-i facă să fie vigilenți la tot ce să întâmplă în societatea în care trăiesc.

Dacă scriitorul de utopie contrară gigantizează aspectele negative ale societății, cu un scop bine precis, și anume atenționarea cititorului despre posibilele consecințe și amenințări ce reies din acestea, Swift, în opera sa, folosește corpul omenesc care prin gigantizare se metamorfozează din seducător în repulsiv: „asistăm la o adevărată dezexorcizare a trupului. Ceea ce, la dimensiunile lui normale, poate părea atrăgător, devine, prin amplificarea proporțiilor monstruos și respingător.” [Cristea, 1977: 252] Gigantizarea corpului omenesc produce în cititor același efect pe care îl produce și opera distopică prin gigantizarea aspectelor sociale negative, anume vigilența. Cititorul învață să nu mai privească anumite aspecte doar din punct de vedere exterior, ci le analizează critic și punându-le sub semnul întrebării. J. Paul Hunter, analizându-l pe Swift, pune în discuție următoarea problemă: „A fost Swift – sau poate secolul al XVIII-lea în general- utopic în dorințe, sau pragmatic, suspicios și distopic în privința idealurilor care se află mai presus de accesul omenesc?” [Hunter, apud Fox, 2003: 114] Așa cum am menționat anterior, Swift anticipează prin satira sa opera distopică. Acesta îl provoacă pe cititor să fie suspicios la tot ce se întâmplă în jurul său, să fie pragmatic, dar în același timp să-și păstreze dorințele de factură utopică. Fiecare secol este marcat de evenimente care-i fac pe oameni să gândească și să acționeze într-un anume fel. Dacă, din punctul de vedere al lui Hunter, secolul în care trăiește și scrie Swift este o împletitură de utopie și distopie, cu siguranță secolul al XX-lea este secolul distopiei, deoarece este un secol în care omul își pierde speranța și credința de a trăi într-o lume mai bună. „Scriitorul de utopii trăiește în două lumi; în consecință el are o îndoită perspectivă asupra lumii... acest echivoc este, probabil, cel mai bine ilustrat de *Gulliver's Travels* a lui Swift, unde nota tragi-comică nu ne părăsește nicio clipă, și unde cele două lumi sunt diferite una de alta până la absurd, deși în esență își seamănă.” [Kumar, 1998:138] Lumea utopică imaginată de scriitor are ca esență lumea reală în care trăiește scriitorul, este o lume care diferă, dar care se inspiră din socialul realului, deghizată sub diferite măști, iar Swift utilizează satira pentru a ascunde aceste aspecte ale realului. Lumea utopică este celălalt mod în care scriitorul percepe lumea în care trăiește, un ideal creat pentru a îmbunătăți, evident la mod ficțional, aspecte care degradează societatea și care o fac să fie imperfectă. Prin iubirea de libertate (*love of liberty*) și revolta crudă împotriva lumii (*savage indignation with the world*), Swift este marele anticipator, un vizionar, care prin opera sa ne face să fim conștienți de faptul că trăim într-o lume care este departe de a fi perfectă, o lume a cruzimii, în care noi trebuie să ne păstrăm individualitatea și spiritul revoltei.

Ferma Animalelor - Utopia între fabulă și satiră

Ferma Animalelor „este povestea unui experiment politic la o fermă unde animalele, la recomandarea porcului celui mai vârstnic, se organizează și îl alungă, mai apoi, pe domnul Jones, omul proprietar.” [Meyers, 2002:195] Căutarea unui vinovat și înlăturarea lui, crearea unei alte lumi, superioară realității trăite, sunt pretextele invocate de Senior, care le amintește animalelor din fermă și accentuează imperfecțiunea și modul nedrept în care sunt obligate să-și trăiască existența: „să privim lucrurile în față: viețile noastre sunt mizere – scurte și pline de trudă. Ne naștem, primim atâta hrană cât să nu murim, iar aceia dintre noi care sunt apți de muncă sunt obligați să muncească până la ultima fărâma de energie... Niciun animal din țara noastră, din Anglia, nu știe ce sunt acelea fericirea sau tihna, după ce împlinește vârsta de un an. Niciun animal din Anglia nu este liber. Viața oricărui animal înseamnă mizerie și sclavie – iată adevărul curat!”. Insuficiența hranei, munca epuizantă, lipsa de libertate, conștientizarea lipsei unei vieți lipsită de griji și fericire sunt motivele pentru care animalele trebuie să renunțe la docilitatea față de om și să încerce să construiască o altă lume în care toate aceste aspecte să dispară.

Construirea unei societăți superioare se face cu sacrificii și motivație și are ca scop înlăturarea dușmanului, a Omului, tiranul, care, fără a avea vreun merit, hotărăște cât, cum, unde și ce anume trebuie să facă și să primească fiecare animal: „omul e singura ființă care consumă fără să producă. El nu dă lapte, nu face ouă, e pre slab ca să tragă plugul, nu poate fugi destul de repede ca să prindă iepuri. Cu toate astea, omul e stăpân peste toate animalele.” Iar de la nemulțumirea cauzată de modul de trai până la acțiune, până la nivelul de a face efectiv ceva pentru a ieși din realitatea unde multe dintre aspecte trebuie schimbate nu este decât un pas și anume împotrivirea, mai precis Revoluția. Prin înlăturarea omului și organizarea unei societăți în care animalele să trăiască libere, se dorește construirea unei societăți perfecte, în care comportamentele umane nu trebuie și nu pot fi preluate de animalele, doar în acest fel, societatea nou construită poate să funcționeze și poate fi lumea ideală în care influența umană răufăcătoare este eliminată: „și țineți minte și faptul că, luptând împotriva omului, nu trebuie să ajungem să semănăm cu el. Chiar după ce l-ați învins, nu-i adoptați viciile. ... Toate obiceiurile omului sunt rele”. Utopia este o societate epurată de aspectele negative și animalele trebuie să elimine din structura fermei lor aspectele care țin de Om, exploatatorul lor, dacă doresc ca lumea cea nouă să difere și să funcționeze: „niciun animal nu trebuie să locuiască vreodată în casă, sau să doarmă în pat, sau să poarte haine, sau să bea alcool, sau să fumeze tutun, sau să se atingă de bani, sau să se apuce de comerț”. Utopia animalelor este bazată pe un principiu vizibil și echitabil, egalitatea. Acest principiu este baza pe care animalele visează să-și construiască societatea

perfectă: „toate obiceiurile Omului sunt rele. Și, mai mult decât orice altceva, niciun animal nu trebuie să ajungă vreodată stăpân peste alte ființe ca el. Slabe ori puternice, inteligente ori simple, noi, animalele, suntem ca frații. Niciun animal nu trebuie să ucidă vreodată vreun alt animal. Toate animalele sunt egale. „Pentru motivarea animalelor de a se răscula, de a schimba modul de trai și de a crea o societate bazată pe egalitate, unde animalele trăiesc în armonie și nu sunt asuprite de OM, bătrânul porc, Seniorul, cântă o veche melodie, *Animale din Anglia*, în care animalelor li se vorbește despre perfecțiunea traiului după ce Omul-Tiran va fi rasturnat, despre libertate și hrană din belșug. Pentru a crea acest tip de societate, animalele trebuie să izgonească omul și să trăiască după propriile lor reguli „anii cei de aur viitori”.

Ferma Animalelor este „o satiră despre societatea totalitară și în același timp despre un anumit stat totalitar, în particular.” [Meyers, 2002:195] Universul perfect, pe care animalele și-l doreau, eșuează în a-și atinge scopul, eliminarea lipsei hranei și egalitatea animalelor rămânând doar o dorință. După ce animalele îl alungă pe domnul Jones, proprietarul fermei „Conacul”, locul unde animalele înfătuiesc Revoluția, „animalele mai inteligente, cum erau porcii și câinii” încep să-și atribuie și să se comporte ca și cum ar fi conducătorii supremi. Sub masca animalieră și transformarea fermei „Conacul”, sub comanda lui Snowball și Napoleon, se ascund principiile comunismului rusesc și, implicit, ale stalinismului. George Orwell își construiește lumea ficțională plecând de la realitatea vremii sale și aduce în prim-plan nașterea unui regim totalitar, îndoctrinarea și imposibilitatea găsirii unei soluții salvatoare.

„*Ferma Animalelor* adoptă una dintre clasicele formule ale satirei, corupția principiului prin oportunitate, model pentru care *A Tale of a Tub*, scrisă de Jonathan Swift, este cel mai elocvent exemplu. Este o relatare a alunecării aspirațiilor utopice în nisipurile mișcătoare ale naturii umane, care ar fi putut fi scrise de un contemporan al lui Artemus Ward despre una dintre comunitățile cooperatiste încercate în America în timpul ultimului secol.” [Meyers, 2002:207] Animalele preiau controlul fermei cu intenția și, în același timp, cu naivitatea că vor duce un trai mai bun, vor fi eliberate de sub tiranie, fie a omului, sau a vreunui animal și vor întemeia o societate numai a lor în care vor avea aceleași drepturi. Dar Orwell anticipă încă de la începutul creației sale despre diferența dintre animale, care se află în nivelul inteligenței pe care fiecare o deține. Porcilor le poate fi acordată prezumpția de vinovăție, la începutul transformării fermei „Conacul” în „*Ferma Animalelor*”, dar speculând naivitatea și buna-credință a celorlalte animale ajung din egali exploatori. După ce bătrânul Senior le inoculează animalelor ideea revoluției și cântă *Animale din Anglia*, noi, cititorii aflăm că: „și cele mai slabe de minte dintre ele prinseseră deja melodia și o parte din cuvinte; cât despre cele mai inteligente, cum erau porcii și câinii, aceștia învățaseră cântecul pe dinafară din primele minute.” De asemenea, după

ce domnul Jones este alungat, „porcii le-au dezvăluit tuturor faptul că, în ultimile trei luni învățaseră să citească și să scrie dintr-o carte veche de citire care aparținuse copiilor domnului Jones și pe care o găsiseră aruncată la groapa de gunoi.” Snowball scrie pe peretele hambarului cele Șapte Percepte, care trebuie respectate de toate animalele și care vor constitui legea după care noua lor societate se va ghida:

1. Oricine merge pe două picioare e dușman
2. Oricine merge pe patru picioare sau are aripi e prieten
3. Niciun animal nu va purta haine
4. Niciun animal nu va dormi într-un pat
5. Niciun animal nu va bea alcool
6. Niciun animal nu va ucide un alt animal
7. Toate animalele sunt egale

Orwell folosește în *Ferma Animalelor* umorul. Un exemplu pentru a susține această afirmație este chiar scrierea celor Șapte Percepte pe care Snowball le scrie și despre care naratorul spune: „totul era foarte îngrijit scris și, în afara faptului că prieten fusese scris preiten și că unul dintre s-uri fusese desenat invers, ortografia era corectă de la un cap la altul.” Dar, în același timp, „chiar în cele mai comice momente, există un element răscolitor de cruzime sau frică care alterează râsul viguros al cititorului”.[Greenblatt, 1976:61] Stephen Jay Greenblatt, în *Three Modern Satirists: Waugh, Orwell and Huxley*, accentuează faptul că George Orwell nu folosește umorul în mod gratuit, acesta ascunzând în profunzime frica și cruzimea. Felul în care Napoleon le face pe animale să-și mărturisească „crimele”, precum și naivitatea de care acestea dau dovadă, pot părea la o lectură superficială doar comice, dar modul în care acestea sfârșesc, ucise fiind de câini, transformă umorul în tristețe și perplexitate.

Este evident că Orwell folosește ca personaje animalele cu un scop foarte precis, acela de a satiriza defectele umane, dar „ce este esențial pentru succesul celei mai bune fabule satirice”, așa cum Ellen Douglas Leybourn observă, este „puterea autorului de a-i face pe cititorii săi conștienți în același timp de trăsăturile umane satirizate și de trăsăturile animalelor ca animale” [Greenblatt, 1976: 61]

În porci sunt satirizate trăsături umane precum lăcomia, lipsa empatiei. Aceștia întruchipează figura dictatorului care manipulează populația, nu acceptă niciun fel de împotrivire și se folosesc atât de bunurile materiale, cât și de forța de muncă a locuitorilor pentru scopuri proprii. Orwell păstrează, însă, în porci și o trăsătură care-i caracterizează ca animale, și anume lenea și apetitul uriaș. Societatea perfectă, la care animalele visau și pe care sperau să o întemeieze, bazată pe cele Șapte Percepte, se transformă treptat într-o distopie, un loc unde tot ce știau se întoarce pe dos. După ce Clover, iapa de la *Ferma Animalelor*, realizează, cu tristețe, că tot ce au visat referitor la societatea perfectă nu s-a întâmplat și nici nu se va întâmpla, reflectă deziluzionată: „dacă ea însăși și-ar

fi făcut o imagine despre cum avea să arate viitorul, ar fi fost imaginea unei societăți a animalelor eliberate de foame și bici, toate egale, toate muncind atâta cât puteau, cei mai tari apărându-i pe cei mai slabi.”. Un prim fapt, aparent neînsemnat, care transformă ordinea prestabilită, este dispariția laptelui, care va fi elucidată ulterior: „misterul destinației laptelui s-a limpezit: el era amestecat zilnic în terciul porcilor.” Totodată, după ce animalele sunt constrânse să facă și munca pe care o făceau oamenii, pentru a-și asigura hrana, una dintre aceste munci fiind recoltatul, aflăm că „porcii nu munceau, dar le conduceau pe celelalte animale și le supravegheau. Având cunoștințe superioare, era normal ca ei să-și asume răspunderea.” Folosirea fructelor exclusiv pentru porci va fi explicată astfel animalelor: „singurul motiv pentru care luăm aceste produse este acela de a ne păstra sănătatea”, deoarece „tot ce înseamnă conducere și organizare a Fermei Animalelor depinde de noi.”. Porcii își folosesc inteligența și constituie cu pași mici și siguri o societate totalitară în care Napoleon întrușipează figura dictatorului, care va instaura o conducere bazată pe frică, obediență și lipsuri. Docilitatea animalelor este asigurată, într-o primă fază, prin Squealer, porcul care avea un talent oratoric deosebit și care prin explicațiile pe care le dădea reușea să le facă pe animale să creadă că toate aceste nedreptăți și diferențe dintre ele și porci sunt făcute pentru binele Fermei Animalelor. În cea de-a doua fază, Napoleon recurge la violență și își asigură supremația prin frică și teroare. Distopia este o utopie contrară, este un univers ficțional care preia, dezvoltă și se clădește pe aceeași formulă impusă de Thomas Morus: control+lipsa libertății+raționalizarea gândirii+individul vazut ca mulțime. Timp de cinci secole, de la apariția *Utopiei*, scriitorii au creat universuri ficționale, inspirate din realitate, iar prin satiră și ironie, Thomas Morus și Jonathan Swift au clădit temelia pe care George Orwell va scrie *Ferma Animalelor*, continuând să facă *utopia*, ca specie literară, să trăiască și să fie revitalizată.

„*Ferma Animalelor* rămâne o satiră influentă, chiar dacă evenimentele istorice particulare, sunt prezentate privind înapoi și parodiate, deoarece preocuparea principală nu este dată de aceste evenimente, ci de oroarea esențială a condiției umane. Au fost, sunt și vor fi întotdeauna porci în orice societate, afirmă Orwell, și aceștia întotdeauna vor prelua conducerea.” [Greenblatt, 1976:65] Napoleon, nu face decât să continue tradiția tiranilor, care avizi de putere transformă societatea în care trăiesc într-un spațiu infernal, în care tot belșugul care le fusese promis se transformă în lipsuri, viața locuitorilor devine o continuă corvoadă, iar manipularea, frica și minciuna devin arma prin care Conducătorul își asigură puterea.

Utopia și anti-utopia sunt, una în raport cu alta, imagini reflectate în oglindă. Fiecare poate impresiona cititorii, sau chiar același cititor, în moduri diferite și în momente diferite.” Oamenii, implicit cititorii, au nevoie de utopie pentru a nu-și pierde speranța. Într-o lume dominată de materialism, în care

foarte mulți oameni trăiesc în condiții mizere, utopia este acel miracol care este așteptat, deși se știe că nu se va întâmpla. Distopia este tot un mod, chiar dacă pare adeseori oripilant, de a oferi cititorilor o alternativă mai sumbră a lumii reale, o alternativă care poate într-un anumit mod să-i consoleze evidențiind faptul că se poate să trăim într-o lume și mai rea, în condiții mult mai inum.

Note:

*citatele din *Ferma animalelor* sunt preluate din: George Orwell,, *Ferma Animalelor*. Traducere de Mihnea Gafița, Iași, Editura Polirom, 2011.

Valeriu Cristea, *Alianțe literare*, București, Editura Cartea românească, 1977, p.285.

M. Keith Booker, *The Dystopian Impulse in Modern Literature Fiction as Social Criticism*, London, Greenwood Press, 1994, p.6

Valeriu Cristea, *Alianțe literare*, București, Editura Cartea românească, 1977, p.288.

Christopher Fox, *The Cambridge Companion to Swift*, New York, Cambridge University Press, 2003, p.112.

Christopher Fox, *The Cambridge Companion to Swift*, New York, Cambridge University Press, 2003, p 127.

Valeriu Cristea, *Alianțe literare*, București, Editura Cartea românească, 1977, p.252.

C. J. Paul Hunter, apud Christopher Fox, *The Cambridge Companion to Swift*, New York, Cambridge University Press, 2003, p.114.

Krishan Kumar, *Utopianismul*. Traducere de Felix-Gabriel Lefter și Dan Pavelescu, București, Editura DU Style, 1998, p.138.

Jeffrey Meyers, *George Orwell: The Critical Heritage*, London and New York, Routledge, 2002, p.195.

Jeffrey Meyers, *George Orwell: The Critical Heritage*, London and New York, Routledge, 2002, p.195

Jeffrey Meyers, *George Orwell: The Critical Heritage*, London and New York, Routledge, 2002, p.207.

Stephen Greenblatt, *Three Modern Satirists: Waugh, Orwell and Huxley*, New Haven and London, Yale University Press, 1976, p.61.

Stephen Greenblatt, *Three Modern Satirists: Waugh, Orwell and Huxley*, New Haven and London, Yale University Press, 1976, p.61.

Stephen Greenblatt, *Three Modern Satirists: Waugh, Orwell and Huxley*, New Haven and London, Yale University Press, 1976, p. 65.

Bibliografie:

- Booker, M. Keith, *The Dystopian Impulse in Modern Literature Fiction as Social Criticism*, London, Greenwood Press, 1994.
- Cristea, Valeriu, *Alianțe literare*, București, Editura Cartea românească, 1977.
- Fox, Christopher, *The Cambridge Companion to Swift*, New York, Cambridge University Press, 2003.
- Greenblatt, Stephen, *Three Modern Satirists: Waugh, Orwell and Huxley*, New Haven and London, Yale University Press, 1976.
- Kumar, Krishan, *Utopianismul*. Traducere de Felix-Gabriel Lefter și Dan Pavelescu, București, Editura DU Style, 1998.
- Meyers, Jeffrey, *George Orwell: The Critical Heritage*, London and New York, Routledge, 2002.
- Orwell, George, *Ferma Animalelor*. Traducere de Mihnea Gafița, Iași, Editura Polirom, 2011.